

РУСКАТА ПОЛИТИКА И СЪЗДАВАНЕТО НА БАЛКАНСКИЯ СЪЮЗ

Татяна Астарджиева

Събитията, развили се в началото на ХХ век на Балканите трябва да се търсят още в края на Руско-турската война. По-конкретно това са мирните договори след нея. Първият прелиминарен договор от Сан Стефано покрива териториалните желания на балканските страни и Русия. Но вторият – Берлинският, успява да създаде проблеми за тези държави, а именно тяхното национално обединение. С цел да се попречи на Русия да наложи своето влияние на Балканския полуостров и да не се създава голяма балканска държава, България е разделена на области – Княжество България, Източна Румелия и Македония (оставаща под властта на султана). Когато по-късно на 22 септември 1908 година България отхвърли васалната зависимост на Турция и се обяви за независима държава, стана ясно, че тя ще има определяща роля на Балканите.

В началото на новото столетие балканските страни обаче все още не са готови да започнат отвоюването на земи с изконно национално население. Съотношението на силите е убедително в полза на Османската империя и това показва безсмислието на бъдещи военни начинания на една отделна държава. Такъв е примерът на гърците от 1897 година, който е твърде обезсърчителен. Същото може да се каже и за въстанието на албанците от 1910–1912 година за извоюване на автономна държава.

Същевременно Турция е разклатена сериозно от вътрешни и международни трудности. Освен размириците в Албания и на Арабския полуостров, вълнения има и в останалите райони на многонационалната империя.

Сред балканските правителства назрява идеята за национално освобождение на македонските земи, чието население ежедневно е

подложено на дискриминация от страна на турците. Трябва също да се отбележи, че Сърбия и Гърция имат свои претенции и планове за Македония, която България счита за своя земя и смята рано или късно да я включи в границите си.

Роля за решението на балканските страни да започнат война изиграват външни и вътрешни фактори. Това са събитията в Македония (гонения, грабежи, кланета на местното население), така и споменатото въстание на албанците (макар и неуспешно, дезертърството на турската армия показва слабостта ѝ), но най-вече Италиано-турската война от 1911–1912 година. Без да се спираме на тази война, тя дава сведения за неспособността на турците да се справят с италианската агресия в Северна Африка.

Изводът, който си правят балканските правителства се оказва съдбоносен. Започва да се лансира идеята, че при едно бъдещо обединение на силите, те ще разрешат дилемата за преразпределение на османското наследство. Активизирането на западните държави на Балканския полуостров и кризата в Османската империя, са двигателите, сплотяващи бъдещите съюзнички, водени към общо споразумение.

В края на XIX и първите години на XX век Европа се разделя на два блока – Централни сили и Антантата. От 1882 година става формалното сключване на Тройния съюз, образуван от Германия, Австро-Унгария и Италия. Той се подчинява на имперските интереси на Германия и Италия, страни закъснели с участието си в колониалната подялба на света. Засилването на австро-унгарските амбиции към Босна и Херцеговина и враждебността към Русия, както и несъгласията между тях по въпросите на Балканите в рамките на Съюза на тримата императори, обуславят принадлежността на Хабсбургската империя към Тройния съюз.

През 1883 година е подписан и австро-румънски съюз, подчинен на австро-германски амбиции. По-късно договорните отношения се допълват и от съюз между Румъния с Германия и Италия. Така Букурещ влиза в обсега на Централните сили.

В началото на XX век се образува другата, втора международна коалиция – Тройното съглашение. Антантата е следствие от френско-английското “Сърдечно съглашение” (1904), руско-английското спора-

зумение от 1907 г. и подписаният в 1891–1893 г. френско-руски съюз. Освен това Съглашението се подпомага и от френско-италианските обещания от 1900 г., което прави Италия незадължена към Тройния съюз.

Също в началото на двадесетото столетие Русия изпада в криза. Тя губи войната с Япония 1904–1905 г. Във вътрешнополитически план събитията от 1905–1907 год. отслабват властта и Русия се трансформира в конституционна монархия. Петербург запазва традиционните си направления – Балканите и Проливите. Младите балкански страни, независимо дали са извоювали свободата си или не, виждат в руско лице свой покровител. Но балканската политика на Русия се натъква на амбициите на други Велики сили, като Австро-Унгария и Англия. По това време на международната сцена вече са създадени двата силни блока, които впоследствие ще водят Първата световна война.

В съвременната българска историография съществуват множество изследвания за създаването на Балканския съюз и за Балканските войни. Акцентира се основно върху вътрешните причини, подтикнали балканските държави да си сътрудничат срещу Османската империя. Настоящата работа си поставя за цел да систематизира интересите и противоборството на Великите сили в региона за времето 1910–1912 г.

По изложената тема са използвани публикувани материали. Тук влизат документи както на съвременници на епохата, така и последваща литература. Към преките участници от споменатите години са: Михаил Маджаров – български пълномощен министър в Лондон и Петроград; К. Соларов – полковник от Генералния щаб; д-р Ст. Данев; Б. Кесяков; Ив. Ев. Гешов – министър-председател на България в тези години; Г. Калинков; В. Радославов и други¹.

Сложните политически взаимоотношения на Балканите и в Европа, между преките участнички и заинтересованите европейски държави са разгледани и с паралелното използване на автори като Г. Марков, Н. Киняпина, С. Дамянов, Г. Генов и др.²

Има се и предвид отношението на Русия, в която балканските държави виждат свой защитник и опора. Стимул, за нейното покровителство стават нейните традиционни амбиции към Проливите и Бал-

каните. Затварянето на Проливите, поради войната между Турция и Италия, е повод за действията на руския императорски двор.

***

Образуването на съюз между балканските страни не е нова идея. Тя обаче никога не е била реализирана до момента, въпреки проектите на граф Каподистрия през 1830 г. и на сръбския княз М. Обренович през 60 год. на XIX век. Подобна идея има и Русия още през XIX век.

След Берлинския договор настъпва недоверие, завист и вражда между държавите на Балканския полуостров. Тогава не е възможно трайно и сигурно разбирателство между тях. След Съединението на България (1885), основен проблем на полуострова става Македония. По силата на Берлинския договор, чл. 23, Турция трябва да въведе реформи в македонските земи за християнското население. Започнати от 1902, 1908 година те са забравени от участниците в младотурската революция. Реформената акция не оставя никакви следи. Пропадането им се дължи на несъгласието или по-точно съперничеството между Великите сили – Едуард Грей извинява Англия за оттеглянето ѝ от реформите³. По въпроса се появява спор между Русия и Англия. Но с оглавяването на външното министерство от Ерентал, той получава от султана концесия за строене на железопътната линия Увац – Митровица. Това кара английското правителство да реши, че Цариград нанася удар срещу германското влияние и е настъпил момента за смяната му с английско. Следователно това е една от причините Лондон да не дразни Турция и реформите в македонските земи да бъдат спрени.

Положението на християнското население в Македония сближава балканските страни. Идеята за общ отпор срещу Османската империя съществува и в предните години. През 1897 г., поради събитията на о. Крит, гръцкия министър Трикупис иска да създаде единен фронт от балканските държави. През 1904–1905 г. България и Сърбия отиват по-далече – сключват съглашение, което не се прилага на практика⁴. И двата опита за общи действия са напразни, и дори втория случай дава обратен резултат.

След като реформите в Македония напълно пропадат и става ясно, че не може да се разчита на Великите сили, България, стига до извода, че не може да изнесе на плещите си сама тяхното освобождение.

Макар и не на висотата на българската армия, Сърбия достига до същото заключение и търси помощ. За гърците териториите с гръцко население и остров Крит също излизат на преден план. И трите държави възприемат идеята за единодействие помежду си.

Според Н. Станев четири са основните причини, за да се пристъпи към освобождение на Македония: 1) намаляване броя на българското население; 2) загуба на националност; 3) икономически упадък; 4) постепенното изчезване на личната и имотна свобода. Разбира се това са мотивите от българска страна – убийствата на българско население от турците; гърците и сърбите, които успяват да разделят семейства, общини и т.н.; освен това поробеното население не може да обработва и малкото парче земя, което има, т.е. увеличаване на бедността; а и не на последно място това, че почти всеки българин е бит, преследван, ограбван, глобяван, затварян⁵. Положението в Македония става още по-нетърпимо и дава отглас в България и другите съседни страни.

В този смисъл пише и Ст. Данев: "По отношение на Македония младотурците целяха с преследване на мохамедани бошнаци, на които се раздаваха безплатно земи, да заличат облика на българска област и по тоя начин да направят безпредметна всяка бъдеща намеса отвън в нейното управление, нещо повече: почна се сам – там систематическо гонение и изтребление на българския елемент"⁶.

В международен план обявяването на анексията на Босна и Херцеговина от Австро-Унгария и провъзгласяването на българската независимост са мотиви за Антантата да предотвратят евентуален съюз между Виена и София. Указанията са за по-дипломатичен тон и приятелски отношения спрямо последната. Дори сръбският министър Милованович в телеграма до Външно министерство в Белград пише: "Русия и Англия се стараят да отделят България от Австро-Унгария и българите вече започват да се убеждават, че за тях това е по-сигурно... Нашето до сега резервирано, но коректно поведение спрямо България и неусложняването на българския въпрос с босненския е необходимо да се продължава"⁷.

Въпреки, че за българското правителство Македония е проблем за разрешаване, до 1911 г. преговори с управляващите по темата са невъзможни. Те ревниво пазят интересите си в смятаната за родна

земя. Кабинетът на Ал. Малинов е непримирим относно македонската територия и нейната подялба. След падането му от власт и със съставянето на коалиционно правителство от Народната партия с Ив. Ев. Гешов и Прогресивно-либералната партия на д-р Ст. Данев нещата се променят. Новият кабинет става известен с проруската си политика, което се дава възможност за образуването на съюз между България и Сърбия. За създаването му имат значение вътрешната политика на балканските държави, като за двете това съвпада с новите им правителства, приятелски настроени към Русия.

Българското правителство на Ив. Ев. Гешов прави постъпки към Румъния чрез българския пълномощник в Букурещ. Предложенията са отправени до румънския министър-председател и до министъра на външните работи. И двата пъти резултатите са отрицателни. Д-р Ст. Данев смята, че Румъния отхвърля българските намерения по следните причини: ”1) тя няма да отстоява народностни права на десния бряг на Дунав, за разлика от балканските страни; 2) не вярва във военната стойност на Балканския съюз”⁸. Към тях може да се добави и още една – нескритите симпатии на Румъния към Централните сили. Паралелно с това Турция се отказва от идеята за сближаване с Англия и приема анексията на Босна и Херцеговина. Румъния запазва дотогавашното приятелство с Австро-Унгария и заедно с Турция изгражда надеждна опора на Тройния съюз в борбата му със Съглашението⁹.

От Сърбия идват първите предложения към България за съюз и общи действия срещу Турция. На преден план сръбското правителство поставя въпроса за влиянието на двете страни в Македония. Стремехът на Белград да спазва добрия тон е продиктуван и от преориентацията на българската външна политика, чиито причини са по-сложни. Трябва да се отбележи и позицията на Русия в случая. Следваният курс от Петербург, да отдели Турция от Германия и да осигури Проливите за своя черноморски флот, я задължават да запази положението на Балканите и да подобри отношенията между балканските държави и Турция. В тази заплетена ситуация по време на италианотурската война от 1911 г., Русия не успява да осъществи задачите си за българо-турски съюз и откъсването на Османската империя от обвързаността ѝ с Германия.

При създамата се обстановка руското императорско правителство прави обратен завои в своята политика. В подкрепа на това са думите на Ал. Изволски: "По отношение на България тя повече загуби, отколкото спечели, понеже България изгуби симпатиите и помощта на Русия, което ще почувства в бъдеще, в своя вреда... Със своята постъпка сега (Търновският акт по обявяване на независимостта), обаче, България ни освободи от това задължение и тя ще има случай да почувства последствията от това наше променено държание"¹⁰.

Възмутен от обявяването на българската независимост, прибавяйки анексията към Австро-Унгария, актове, в които се търсят заговор и единомислие между двете страни, Изволски изказва идеята за връзката на Русия със Сърбия. Ориентираната руска линия към Пролитите и проникването на империята на Балканския полуостров са основните външнополитически задачи и оттам стават основата за формирането на християнски балкански блок против Турция и за противодействие на австро-германските амбиции.

В друго свое изявление Изволски споделя със сръбския представител Веснич: "Трябва да се споразумеете с България, в което ви даваме действителна поддръжка. Ние не желаем вече голяма България. Такава идея у нас сега се счита за заблуда... Фактически вие нищо не губите, напротив вие печелите нашата поддръпка"¹¹.

Руската намеса в признаването на независимостта на България е продиктувана от опасенията на Петербург, че кризата ще се разреши без негово участие. По всичко може да се съди, че Русия не подкрепя акта на българската независимост. Тя все повече залага на Сърбия, стига последната да се вслушва в съветите на покровителката си. Едновременно с това на намиращия се в тясна връзка български кабинет на Ив. Ев. Гешов с императорския руски двор му се дават указания от външния министър Сергей Сазонов да сключи споразумение със Сърбия. Целта на Русия е по-бързото формиране на Балканския съюз. С него на Балканите ще се изгради военнополитически блок, неутрализиращ активността на Централните сили в Югоизточна Европа.

Настроенията в българския кабинет сочат, че Русия е силата на която може да се разчита за осъществяване на националния идеал. От времето на Ст. Стамболов и с идването на Фердинанд, петербургските управляващи не гледат доверчиво към външната политика на

всяко следващо българско правителство. Прекъсването на дипломатическите контакти в края на 80 г. на XIX век е неизгодно и за двете страни. То засяга националните интереси на България. Тя се отдалечава от възможността да се освободи от турската васална зависимост и открива път на западните държави за намеса в България¹².

С основание Симеон Дамянов пише, че от 1903 г. с идването на династията на Карагеоргиевичите, руският двор вижда в Сърбия свой най-предан съюзник, както и че руският дипломат в Белград Николай Хартвиг изиграва решаваща роля пред Петербург, застъпвайки се и защитавайки сръбските, а не българските интереси¹³. Не е случаен и фактът, че дипломатическият представител на България в Белград Андрей Тошев е отстранен от преговорите и е заменен от Димитър Ризов-привърженик на разбирателството със Сърбия на антитурска основа.

Русия се отказва от сключената 1902 г. военна конвенция, поради неприемането ѝ от българския парламент. Конвенцията никога не се реализира. Това е така поне две причини: едната – конвенцията би нарушила сръбските интереси, а Сърбия е спечелена за каузата на русите; другата – неверието в българското правителство (тогава на Ал. Малинов) и най-вече във Фердинанд.

Македонският въпрос и защитата на населението особено остро започва да занимава новото правителство в София след кланетата в Щип и Кочани. По същото време през 1911 г. започва итало-турската война за Триполи. Войната активизира българските общественици от различните партии и ги кара да мислят, че са настъпили благоприятни времена за въвеждане на реформи в Македония. Мнозина българи смятат, че войната е отслабила Турция и България сама може да я повали, но министрите не са на това мнение и правят усилия да намерят съюзници¹⁴.

Българските управници не смятат, че Италиано-турската война скоро ще приключи, надяват се тя да продължи по-дълго време, и да се принесе на егейските брегове. Започват преговори с италианското правителство, но и те не дават резултат. Италия няма интерес от усложняване на положението си, а и не иска да си навлече неприятности с друга европейска сила. За Италия не е добре да протака приключването на войната, както и да се свързва с която и да е балканска страна, и разчита на своята флота и дипломатическата помощ на Германия.

С пълно основание Рим гледа да не се обвързва с балканските проблеми и както казва д-р Ст. Данев ”преговорите с италианците удариха на камък и България сама трябваше да търси съюзници за бъдещите си начинания”¹⁵.

Злощастните дни на българите в Македония предизвикват патриотичен подем в България. Започват митинги в защита на македонското население. Назрява идеята за война против Турция. Опозицията настоява правителството или да напусне властта или да защити с всички средства населението там. Събитията стават стимул преговорите между Сърбия и България да започнат. За първи път от българските политически среди се лансира схващането за бъдещето на Македония и нейната подялба, идея, която лесно се обяснява с настоящата обстановка. България става център на цялата акция по образуването на Балканския съюз, поради това, че тя разполага с най-внушителна военна сила, и е най-заинтересована от успеха на акцията.

Инициативата е в сръбски ръце. Белград предлага България да заеме земите източно от р. Струма и Одринския вилает, а цяла Македония да се обяви за спорна зона. За Ив. Ев. Гешов, за когото не са тайна сръбските амбиции не само за Скопие и Велес, става ясно, че териториалните желаниа на Сърбия непрекъснато растат¹⁶.

Преговорите за съюза се водят в София, с изключение на тези с Черна гора. С нея преговаря Д. Ризов във виенския Хофбург.

Сръбското правителство се надява да изтласка България от Македония към Одринска Тракия, където българската армия би посрещнала основния удар на турските войски. Самият Милованович предлага: “ако България заеме територии до Бяло море и Източна Тракия, никой няма да упрекне българския кабинет за отдаването на Македония и при възможност Сърбия да си върне Босна и Херцеговина, сърбите сами ще върнат на българите отдадените земи”¹⁷.

Отстъпвайки от националната обединителна идея, правителството в София за първи път взема компромисни решения за Македония, накърняващи интересите на обикновените българи. За това българския представител в Букурещ казва: “Съюзът със Сърбия бе плод на едно недомислие. Той бе повече от политическа грешка, той е едно голямо политическо престъпление... Основната му идея е сръбска”¹⁸.

На 13.03.1912 г. след преговори се стига до подписването на “Договор за приятелство и съюз между Царство България и Кралство

Сърбия” с приложения и военни конвенции към него. Той е фундаментът, върху който се доизгражда Балканският съюз, с цел разрешаване до край на Източния въпрос. Сключването му е благодарение инициативата и знанието на Русия, която става главен арбитър според договора. Тайните му приложения се отнасят до териториалните разпределения между съюзничките при успешна война срещу Турция: Сърбия признава на България земите източно от Родопите и р. Струма, а България на Сърбия – земите северно и западно от Шар планина. Останалата част от Македония е обявена за спорна зона, за която се очаква произнасяне от руския император¹⁹.

От една страна, балканските държави се съгласяват да настояват за прокаране на реформи за подобряване на живота на населението в Македония, а, от друга, сключват военни съглашения и се готвят за война. Избягването на стълкновение може да стане, ако Балканският блок се разшири и бъде по-внушителен от военна гледна точка. За целта новосформираният съюз трябва да се попълни от още държави. Но от първия договор залягат и назряват бъдещите проблеми, довели до Междусъюзническата война. Единият, свързан с Македония – кабинетът в София се съгласява с подялбата на областта и договорното присъствие на Сърбия в спорната зона. Другият – арбитражът на руския император, за чиито симпатии няма противоречие и трудността на безпристрастното отношение. Едновременно с това Николай II желае съхраняването на Балканския съюз и е склонен да търси компромисно решение, удовлетворяващо всички страни. При крайните сръбски и гръцки претенции подобен компромис е невъзможен. Отношението в София спрямо Русия е, че България е свободна да взема решение, но и че не трябва да се дразни императорския двор.

По-трудна се оказва задачата около присъединяването на Гърция. И ако съюзът между България и Сърбия е дирижиран от Русия, то преговорите между България и Гърция се уреждат от друга държава на Антантата – Англия. Негативното отношение към българския кабинет на дипломата в София Хенри Бакс – Айрънсайд се преодолява с посредничеството на Джеймс Баучер. Към него се обръща Венизелос да предаде гръцкото желание за влизане в съюз с България. Положителният отговор на Ив. Ев. Гешов не закъснява и започват разговори между двете съседки. В преговорите от гръцка страна се изготвя проект

за съюзния договор, без да се споменава нещо за автономия на Македония или за правата на християнските поданици там. Ив. Ев. Гешов настоява да се включи текст за евентуална административна автономност на областта, но предложението му е отхвърлено. Единственото, за което се споразумяват Атина и София е да не се настоява за автономия на Македония. Цел на договора е осигуряване на права, прилагане на политическо равенство и конституционни гаранции²⁰.

С цената на компромиси Гърция е приобщена към каузата, и на 29.05.1912 г. е подписан отбранителен договор между България и Гърция. В него не са упоменати проблеми като подялба на територии или бъдещи решения на спорове от този род. Отбранителният договор се сключва за срок от три години, включва задължения за взаимодействие с всички въоръжени сили при нападение, на която и да е от двете страни от Турция. Друг член постановява, че евентуален мирен договор България ще сключи заедно с Гърция и по предварително съгласие. В договора е фиксирано, че двете правителства ще работят за помирението на сънародниците си, за да осигурят правата, полагащи им се²¹.

По-късно във времето се сключват и военните конвенции на България със съюзните балкански държави. Военната конвенция със Сърбия е подписана на 12.05.1912 г. В нея се дават указания с каква военна сила ще участват страните, като броят на българите надвишава този на сърбите – 200 000 на 150 000 души съответно. Освен това са указани и взаимоотношенията между армиите. И ако България както смята да води война заради Македония, защо хвърля силите си в Тракия? Очевидното струпуване на сръбските въоръжени сили в Македония има за задача присъединяването на тази територия. Недооценявайки правилно положението, българските управляващи изпълняват своите договорености, което ще доведе до конфликта между двете съюзнички.

На 28.09.1912 г. е подписано споразумение между Генералните щабове на българската и сръбската армии. Тук са определени насоките на действие на армиите – България срещу Турция в Тракия, а Сърбия – във Вардарска Македония. Предвидено е единодействие на една съюзна армия под сръбско командване в района на Дупница и Кюстендил²².

Военна конвенция между България и Гърция е сключена на 5.10.1912 г. В нея липсва съгласувано разпределение на военните сили. Гърция има задължението да прекъсне турските съобщения по море, задължение, което и без тази конвенция тя трябва да изпълнява според отбранителния договор. Отново проявявайки политическо късогледство и във вреда на България, последната допуска Генералният щаб на Гърция да влезе във връзка със сръбския за сътрудничество в Македония²³.

Полковникът от Генералния щаб К. Соларов в публикуваните си спомени за 1912–1913 г. разделя съюзните договори между България, Гърция и Сърбия в седем точки: 1) договор за приятелство и съюз между България и Сърбия; 2) тайно приложение към този договор; 3) военна конвенция между България и Сърбия; 4) споразумение между българския и сръбския Генерален щаб с добавка от 19.06.1912 г.; 5) споразумение между българския и сръбския Генерален щаб от 15.09.1912 г.; 6) отбранителен договор между България и Гърция; 7) военна конвенция между България и Гърция²⁴.

Освен численото превъзходство на българската военна сила, това че българският войник е хвърлен на най-тежкия евентуален фронт, липсата на българска войска в Македония, България прави огромната грешка, че не успява да сключи единен договор със съюзниците си в Балканския съюз. В следствие затова тя остана в изолация, а Сърбия и Гърция започват да прекрояват картата на Балканския полуостров. Недостатъчни остават и мерките спрямо северната съседка на България – Румъния. В центъра на Балканите, граничещо с всички участници в събитията, Царство България, макар и в балканския блок е само и хвърлено в най-опасната военна посока. Сключването на договорите между Сърбия и България, и Гърция и България и последващите военни конвенции между тях изграждат Балканския съюз. Към него се присъединява и Черна гора, на която българското правителство дава помощ от около три милиона лева²⁵. Русия се противопоставя на новия съюзник, заради авантюристичните наклонности и военствените настроения на крал Никола. Императорският двор се опасява от необмислени действия на черногорците спрямо Турция в неподходящ за Петербург момент. Николай II и министрите му, не без основание, гледат на Балканския съюз като оръдие на своята външна политика.

Страховете на Русия са смекчени от устното споразумение между Сърбия и България и черногорския крал за съвместни акции против Османската империя. Всъщност писмен договор с Черна гора няма, няма и особени задължения, освен паричната подкрепа²⁶.

Противоречията между балканските съседи не се решават с обвързването им в Балканския съюз. Всяка от държавите иска да воюва с Турция, за да отстои своите национални идеали. И Сърбия, и Гърция, и България имат индивидуални планове за отвоюване на територии. Несъгласуваните въпроси, които трябваше да се уточнят в договорите, неминуемо предвещават конфликт между съюзничките. Тази е основната причина още от образуването на блока, той да бъде обречен на провал и разпадане. Значение оказва и вмешателството в политиките на балканските страни. Преследвайки собствените си интереси, Русия става покровител на Сърбия, а Англия на Гърция. Неразбирателството все повече се засилва и това не вещае нищо добро за новосформирания съюз.

Балканският съюз не бива да се разглежда извън контекста на световните политически събития. Затова той не е самостоятелна и ограничена спогодба на Балканския полуостров. Тук се намесват отношенията между Великите сили. Създаден под диктовката на Русия, съюзът предварително настройва Централните сили против него, но и към останалите държави от Антантата. С узнаването от френска и английска страна за съществуването на балканското споразумение, те го разглеждат като “филиал” на руската външна политика и се противопоставят на антитурската му насоченост. И това е естествено, защото оценяват правилно създаващата се обстановка – увеличава се влиянието на Русия на Балканския полуостров за сметка на техните собствени позиции. М. Маджаров, пълномощен министър в Лондон и Петроград, в своите спомени отразява мнението на английските и френски вестници относно балканския договор²⁷. Вестник “Таймс” пръв публикува новината. През май френските “Matin” и “Action” обнародват от Белград сведения за сключения Балкански съюз. В отговор сръбското правителство опровергава новината, което е особено нужно за Австро-Унгария и Турция. Но Дж. Баучер да отклони в. “Таймс”. Така водените в тайна преговори и създаването на Балканския блок стават достояние. По настояване на Франция, руската дипломация

поема отговорността да надзирава и възпира балканските държави от действия против Турция. Англия пък предпочита да запази позициите си в Цариград и покровителствайки великия везир Кямил паша е против всяка политика, нарушаваща спокойствието на Турция.

Преговаряйки със съюзниците си от Антантата, Русия не може да приеме, че трябва да се откаже от балканската си политика и да спре влиянието си над държавите там. Отстоявайки позициите си, тя успява да приобщи Англия и Франция и да ги накара да се откажат от следваната им линия на поддръжка на статуквото в Европейска Турция. Създаденият вече Балкански съюз не може да бъде пренебрегван и Лондон и Париж трябва да приемат неизбежната война. В противен случай рискуват да изпаднат в изолация.

Първоначалната позиция на Англия и Франция дава на Петербург да разбере, че при усложняване на обстановката на Балканите, трудно може да им се разчита. Неподготвеността на Русия за война и несигурността ѝ по отношение на Съглашението, предизвикват по-острия ѝ тон спрямо балканските съюзници. И С. Сазонов, и М. Палеолог ги заплашват (най-вече България) с най-тежки последици в случай, че по тяхна вина се наруши статуквото: "Голяма грешка би било – заявява М. Палеолог на пълномощния министър Д. Станчов, – ако България в сегашния момент се впусне в някаква военна акция против Турция. Цяла Европа е съгласна и абсолютно решена да се запази мирът. Ако България се реши да обяви на Турция, то трябва да се предполага, че Румъния няма да бъде доволна от това и може би ще предприеме някаква акция против България"²⁸.

Друго доказателство са думите на Сазонов, предадени на Маджаров чрез Неклюдов: "...Русия ще се ръководи от грижата на своите прями и непосредствени интереси"²⁹.

Руският външен министър през цялото време отрича войната и е защитник на идеята за прокаране на реформи в Македония по член 23 от Берлинския договор. Смята, че единствено запазването на мира ще донесе ползи на балканските страни. Не на това мнение е посланикът Ал. Изволски. Той, проявявайки разбиране, казва: "За балканските държави, а особено за България не е вече въпрос иска ли да спре войната, а въпросът е може ли да я спре – това зависи от вътрешните политически обстоятелства, а не от хората"³⁰.

Сведения за официалната руска позиция по текста на договора дава д-р Ст. Данев след аудиенциите си при руския император. Междувременно при среща на Данев със Сазонов, последния не забравя да напомни на българина, становището на Русия против войната. Самата тя не иска да се впуска в нова авантюра. Намесата ѝ би предизвикала всеобщ конфликт, а руската армия няма сили да го реши. Русия, като член на Антантата се опасява, че Англия и Франция не ще се помръднат, ако балканците нападнат Турция. Нещо повече – биха могли да извлекат ползи. За разлика от Сазонов, Николай II е по-предразположен и предпазлив. Той одобрява договора между България и Сърбия и дава надежда, че ще признае българските законни искания в качеството му на арбитър. Стараейки се да запази сговора между София и Белград, императорът също отказва каквато и да било намеса при бъдеща война.

С не по-малко тревога следят процесите и Централните сили. Австро-Унгария и Германия считат Балканския съюз за успех на Антантата, най-вече на Русия. Смятат, че при създаденото положение на Балканите има опасност не само за Турция, но и за самите тях. Стремейки се да разрушат съюза на балканските страни, те залагат по-специално на България, заради личните симпатии на българския цар, и на Румъния, заради румънския крал. Виждайки възможност за провал на Балканския съюз, Виена и Берлин се стараят да изградят нов блок, състоящ се от България, Турция, Румъния под австро-германско ръководство. Проектът има за цел да нанесе удар на Сърбия и да провали руските стремления на Балканите. Най-важно за Централните сили е присъединяването на България към тази идея. България обаче не иска съюз с Турция, защото не би могла да извърши националното си обединение.

Неблагоприятната политическа ситуация за България се допълва и от събитията през лятото на 1912 г. в Сърбия. Със смъртта на министър-председателя М. Милованович и новият пост на Н. Пашич от 30.08.1912 г., силите стремящи се за разбирателство и единомислие с България, значително намаляват. Пашич е краен националист и привърженик на максималното териториално разширение. Под въпрос остава дори признаването на Балканския съюз от новия сръбски кабинет, но след обсъждане, Пашич решава да не се отказва от войната и от съюза си с България³¹.

***

В заключение може да се каже, че след дипломатически сондажи и преговори младите балкански държави успяват да създадат съюз помежду си. Балканският договор е “ограничен по число и членове, както и по целта, която си бе задал”³². Той не обхваща всички балкански страни и е създаден с една цел – да освободи македонските земи от Турция. Останалото под турска власт християнско население търпи унижително положение след Берлинския договор 1878 г. Обещаните реформи според чл. 23 остават само на хартия. Съчувствието на съседните свободни държави е предизвикано. В същото време обаче сред трите съюзнички се надигат желания за териториални придобивки. Аспирациите непрекъснато нарастват. Особено това се отнася за Сърбия. В качеството си на най-толерирана страна от трите, тя нееднократно завишава претенциите си към отделни територии.

Балканският съюз е създаден със знанието и покровителството на Русия. Започналата външнополитическа ориентация към Балканския полуостров още от XVIII век, Русия следва и в началото на XX столетие. Осигуряването на Проливите за империята отново е главно направление. Но вече Русия е една от държавите на Антантата и тя трябва да се съобразява с Лондон и Париж. Следейки да не подражни последните и да запази добрия тон с тях, Петербург елегантно успява да обясни, че не може да се откаже от главната си външнополитическа линия.

Отслабена от събитията вътре в страната, и от Руско-японската война 1904–1905 г., Русия обещава ненамеса в бъдещия военен конфликт между балканските държави и Османската империя. Въпреки това тя става главен арбитър според Балканския договор. В бъдеще съюзничките на Балканския полуостров ще трябва да се съобразяват с мнението на руския император по спорните въпроси. А те се оказват много.

Сключването на толкова много договори около създаването на Балканския съюз, подсказват резултата. Изпусната е възможността за подписване на единен договор между България, Сърбия и Гърция. А пред тях стои една задача – разрешаването на трудния въпрос от Източния проблем – Македония. Тази задача не е осъществена по най-правилния начин от България. Отстъплението от собствените

интереси и разногласията между участниците в съюза, ще доведат до нови спорове и разпадането на балканското обединение. Негативно ще се отрази и невключването в съюза и на други държави.

Все пак Балканският съюз изиграва своята роля – погрома на Турция по времето на Балканската война от 1912 г. Но слабостите в договора между членките и порасналите им стремежи за територии екзалтират в Междусъюзническата война от 1913 г.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Маджаров, М.** Дипломатическа подготовка на нашите войни. Спомени, частни писма, шифровани телеграми и поверителни доклади. С., 1932; **Соларов, К.** Балканският съюз и Освободителните войни през 1912 и 1913 г. С., 1926; **Данев, Ст.** Моите аудиенции при Николай II – В: Сила, 1922 г., № 19–20; **Данев, Ст.** Балканският съюз – В: Родина, 1939, № 2; **Кесяков, Б.** Принос към дипломатическата история на България (1878–1925). Договори, конвенции, спогодби, протоколи и други съглашения и актове с кратки обяснителни бележки, Т I, С., 1925; **Гешов, Ив. Ев.** Балканският съюз. Спомени и документи, С., 1915; **Калинков, Г.** Румъния и нейната политика спрямо България (1911–1913), С., 1917 г.; **Радославов, В.** България и световната криза., С., 1993г.

² **Марков, Г.** България в Балканския съюз срещу Османската империя 1912–1913., С., 1989; **Киняпина, Н.** Външната политика на Русия през XIX век., С., 1980; **Дамянов, С.** България и балканските страни по време на войните 1912–1918, С., 1986; **Генов, Г.** Източният въпрос. Политическа и дипломатическа история. Част втора. От Парижкия конгрес 1856 до Ньойския договор 1919, С., 1926.

³ **Данев, Ст.** Балканският съюз. – В: Родина, 1939, № 2, с. 51.

⁴ Пак там, с. 52.

⁵ **Станев, Н.** Война за освобождението на Македония. Исторически, икономически и критически поглед, С., 1914, с. 4.

⁶ **Данев, Ст.** Моите аудиенции при Николай II – В: Сила, 1922, № 19–20, с. 6.

⁷ **Радославов, В.** Пос. съч., с. 24.

⁸ **Данев, Ст.** Родина. Пос. съч., с. 52.

⁹ **Генов, Г.** Пос. съч., с. 554.

¹⁰ **Радославов, В.** Пос. съч., с. 25.

¹¹ Пак там.

- ¹² **Киняпина, Н.** Пос. съч., с. 423.
- ¹³ **Дамянов, С.** Пос. съч., с. 30.
- ¹⁴ **Маджаров, М.** Пос. съч., с. 35.
- ¹⁵ **Данев, Ст.** Сила. Пос. съч., с. 7.
- ¹⁶ **Гешов, Ив. Ев.** Пос. съч., с. 23.
- ¹⁷ Пак там, с. 25.
- ¹⁸ **Калинков, Г.** Пос. съч., с. 89–90.
- ¹⁹ **Кесяков, Б.** Пос. съч., с. 39.
- ²⁰ **Гешов, Ив. Ев.** Пос. съч., с. 28–29.
- ²¹ **Тошев, А.** Балканските войни. Т I, Предистория и причини. С., 1929, с. 432–433.
- ²² **Дамянов, С.** Пос. съч., с. 37.
- ²³ **Фичев, Ив.** Балканската война 1912–1913 г. Преживелици, бележки и документи. С., 1940, с. 69.
- ²⁴ **Соларов, К.** Пос. съч., с. 1–17.
- ²⁵ **Радославов, В.** Пос. съч., с. 26.
- ²⁶ **Станев, Н.** Пос. съч., с. 6.
- ²⁷ **Маджаров, М.** Пос. съч., с. 35–50.
- ²⁸ **Дамянов, С.** Пос. съч., с. 40–41.
- ²⁹ **Маджаров, М.** Пос. съч., с. 57.
- ³⁰ **Марков, Г.** Пос. съч., с. 28.
- ³¹ **Димитров, С., К. Манчев.** История на балканските народи 1879–1918, С., 1975, с. 368.
- ³² **Генов, Г.** Пос. съч., с. 560.